

Simbolių kalba: tiriamasis meno projektas pietryčių Lietuvoje

Žvalgomojo tyrimo ataskaita

2022

Simbolių kalba: tiriamasis meno projektas pietryčių Lietuvoje

Žvalgomojo tyrimo ataskaita

Projekto komanda: Aktoriai Šarūnas Gedvilas, Žilvinas Beniušis, Artūras Dubaka ir Oskar Vygonovski – kūrybinės teatro ir poezijos kūrimo dirbtuvės, aktorė Ieva Labanauskaitė – juoko jogos užsiėmimai, lektorė Rita Juodelienė – scenos kalbos užsiėmimai ir paruošimas poezijos skaitymui scenoje, Vida Lipskytė – psichodramos paskaitos ir diskusija su mokiniais ir mokytojais, dainininkas Andrius Zalieska – dainos pagal mokinių poezijos tekstus ir jų atlikimas scenoje, muzikantas Saulius Petreikis – koncerto ir edukacijos rengimas, aktorius, dramaturgas Jonas Braškys – susitikimų tekstų dokumentacija ir pjesės kūrimas pagal tikrus faktus, projekto partneriai „Filigranija“ – arbatvakaris–paskaita apie simbolių reikšmes poezijoje ir dailėje, dekoracijų kūrimo dirbtuvės, operatorius Julius Ambrazevičius – vaizdo reportažas.

Projekto vadovė: Virginija Kuklytė–Gedvilienė.

Ataskaitos autorės: Žeimantė Straševičiūtė, Maryja Šupa
miesto@sociologai.lt

Vilnius, 2022

Turinys

1	Įvadas	4
2	Tyrimo metodika	6
3	Kultūrinė aplinka ir lūkesčiai	8
4	Tapatybės elementai: kalba, vieta, gyvenimo kelias	11
5	Kūrybinės veiklos organizavimo ir vykdymo refleksija	13
6	Išvados	18

Įvadas

2022 m. balandžio–birželio mėn. dviejose Šalčininkų rajono mokyklose vyko kūrybingumo lavinimo projektas „Simbolių kalba“. Projekto metu Dieveniškių „Ryto“ ir Butrimonių Anos Krepšul gimnazijų 9–11 klasių moksleiviai atliko įvairias meninę saviraišką skatinančias užduotis. Projekto tikslai buvo įgalinti moksleivių meninę raišką per poezijos kūrimą, pažindinti ir aktyviau įtraukti juos į lietuviakalbę kultūrinę aplinką, skatinti platesnį bendruomeniškumą – bendradarbiavimą tarp mokyklų.

Socialinių mokslų atstovai yra atlikę kelių kryptių tyrimus apie Šalčininkų rajoną ir kitas pietryčių Lietuvos vietas. Jie nagrinėjo istorinės atminties ypatybes (Šutinienė 2015), vietinės ir atvykėlio tapatybės konstravimą (Vyšniauskas 2020a), tautinių mažumų švietimo politiką (Dambrauskas 2020), kraštietiškos (Vyšniauskas 2020b) ir paribių (Daušas 2014) tapatybės charakteristikas, bendravimo ir mokymosi kalbos pasirinkimo ypatumus (Šliavaitė 2015a, 2015b, 2019), įsitraukimą į savanoriškas organizacijas (Frėjutė–Rakauskienė 2016). Tačiau šie tyrimai nukreipti į bendresnę šių vietovių populiaciją, o apie jauniausią kartą, kuriai priklauso moksleiviai, be pavienių užuominų, informacijos kol kas yra mažai. Nėra išsamių žinių apie tai, kas sudaro jų kultūrinę aplinką ir kaip ji susijusi su tapatybės susiformavimu bei numatomomis biografinėmis trajektorijomis.

Šiuo žvalgomoju tyrimu, atliktu projekto metu, siekiame trijų tikslų: nustatyti, kokie kultūriniai kontekstai yra prieinami projekte dalyvavusiems moksleiviams, su kuo jie sieja savo tapatybę ir koks yra galimas šio ir kitų panašaus pobūdžio projektų poveikis. Tyrimas atliktas maža apimtimi, tačiau leidžia iškelti pirmines prielaidas apie nagrinėjamus klausimus, kurios gali būti gilinamos ir tikslinamos kitų tyrimų metu. Kartu viliamės, kad tyrimo metu surinkta informacija gali būti naudinga, apibrėžiant moksleivių kultūrinės atskirties bei įsitraukimo problematiką Šalčininkų rajone ir kituose regionuose su panašiomis socialinėmis–demografinėmis charakteristikomis.

Paminėti šaltiniai

Dambrauskas, Karolis. 2020. Neoliberalios valdysenos įtaka Lietuvos tautinių mažumų švietimo politikai socialinės politikos kontekste, *Lietuvos socialinė raida*, 9, 28–44.

Daukšas, Darius. 2014. Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai, *Etniškumo studijos*, 2, 89–106.

Frėjutė–Rakauskienė, Monika. 2016. Etninių grupių pilietinė mobilizacija Pietryčių Lietuvoje: baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškos organizacijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 16(25), 81–104.

Šliavaitė, Kristina. 2015a. Kalba, tapatumas ir tarptautiniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniauose kontekstuose, *Etnologijos studijos*, 15(24), 27–51.

Šliavaitė, Kristina. 2015b. Mokyklos valstybine arba mažumos mokomąja kalba pasirinkimo strategijos Pietryčių Lietuvoje: tarp etniškumo išlaikymo ir socialinio mobilumo galimybių?, *Filosofija. Sociologija*, 26(2), 135–145.

Šliavaitė, Kristina. 2019. Kalba, tautinis tapatumas ir lygios galimybės švietime: mokyklų lietuvių, lenkų ir rusų mokomosiomis kalbomis bendruomenių požiūriai, *Kultūra ir visuomenė*, 10(2), 31–58.

Šutinienė, Irena. 2015. Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 37, 85–105.

Vyšniauskas, Vidmantas. 2020a. Aš – *mieszcova*, o Jūs – *przyjście*: identiteto ribos brėžimas Šalčininkų rajone, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 46, 29–47.

Vyšniauskas, Vidmantas. 2020b. „Čia pas mus“ – kraštietiškas Pietryčių Lietuvoje: Šalčininkų rajono atvejis, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 20(29), 81–104.

Duomenų rinkimas. Siekiant įgyvendinti įvade nustatytus tikslus, žvalgomas tyrimas atliktas derinant kelis skirtingus kokybinius duomenų rinkimo metodus:

- Kiekvienoje mokykloje buvo surengta tyrėjų moderuojama diskusija su moksleiviais, kurią sudarė 3 klausimų blokai: klausimai apie realų ir siekiamą laisvalaikio praleidimą, identitetą bei ateities lūkesčius. Diskusijose gauta medžiaga leido pažinti moksleivių tapatybės elementus (vartojamas kalbas, požiūrį į Šalčininkų kraštą, Lietuvą, užsienio valstybes), galimybes ir siekius į ateitį, supančią kultūrinę aplinką.
- Kultūrinio žemėlapiu užduotis: pasidalinę į komandas, moksleiviai pildė užduoties lapą, kuriame turėjo apibendrinti jiems svarbias vertybes, ritualus, herojus ir simbolius. Grupės pristatė savo užduotį ir atsakė į patikslinančius klausimus. Surinkti duomenys leido nustatyti ir diskusijos metu tikslinti, kokius kultūrinius reiškinius moksleiviai viešai įvardija kaip svarbius.
- Per vieną iš užsiėmimų, vedėjai pateikdavo moksleiviams ir aptardavo klausimus, į kuriuos prašė pateikti glaustus atsakymus. Klausimai buvo apie moksleivių pomėgius ir svajones (įgyvendinamas artimiausiu metu, per 5–10 metų, gyvenimo eigoje). Šiais klausimais siekiama nustatyti moksleiviams prieinamos laisvalaikio veiklos įvairovę ir ateities lūkesčius, papildant diskusijos metu gautą informaciją.
- Projektui pasibaigus buvo surengta tyrėjų moderuojama diskusija su meninių veiklų vedėjais, kurie reflektavo savo veiklos patirtį ir rezultatus ilgalaikėje perspektyvoje (keli projekto vykdytojai iš anksčiau turėjo patirtį dirbant su moksleiviais Šalčininkų rajone). Diskusiją sudarė klausimai apie motyvaciją dalyvauti projekte ir misiją, vykdytojų indėlį į rezultatą bei matomus pokyčius, požiūrį į skirtingas kultūrinės aplinkas. Projekto komandos išvalgas papildė mokytojų išpūdžiai apie projektą, kuriuos interviu forma buvo nufilmavę projekto organizatoriai.
- Papildomų išvalgų suteikė 5 užsiėmimų mokyklose stebėjimas projekto pradžioje, viduryje ir pabaigoje. Stebėjimo metu buvo fiksuojamos su tyrimo tema susijusios situacijos ir pokalbių fragmentai. Vykdyti stebėjimai leido pažinti

moksleivių vartojamas kalbas užsiėmimų metu, moksleivių, projekto komandos narių ir kitų mokyklos bendruomenės narių užmezgamą ir palaikomą ryšį, užsiėmimų dinamiką.

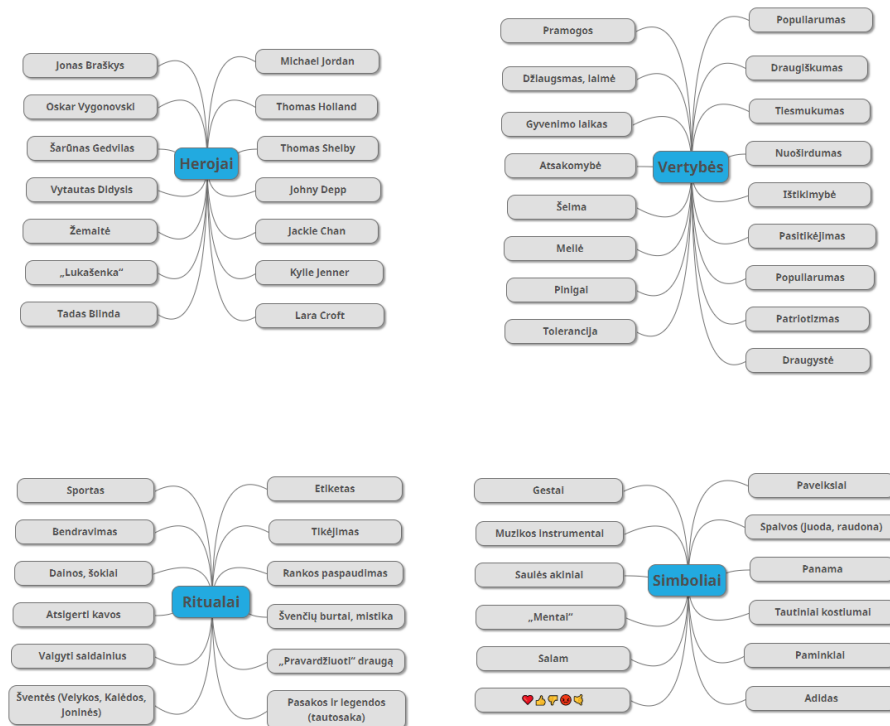
Duomenų analizė. Visi surinkti duomenys buvo analizuojami taikant kokybinę teminę analizę, tarpusavyje lyginant patirtis dviejose skirtingose mokyklose, taip pat moksleivių suteiktas įžvalgas su projekto komandos refleksijomis. Pradžioje suformuluotas tyrimo tikslas tyrimo metu keitėsi. Pirminis tikslas buvo iširti tyrimo dalyviams būdingus kultūrinės atskirties aspektus, tačiau analizuojant duomenis paaiškėjo, kad atskirties sąvoka yra per siaura ir netinka apibūdinti dalyvių kultūrinės aplinkos specifiką. Todėl atskirties koncepciją pakeitė skirtingų kultūrinių kontekstų derinimo koncepcija, kuri geriau atspindėjo tiek dalyvių kasdienybės patirtis, tiek problemas, su kuriomis jie potencialiai susidūrė.

Tyrimo apribojimai. Kadangi tyrimas buvo papildantis kūrybinę veiklą, jo metu surinkti duomenys yra riboti. Jie nepretenduoja į reprezentatyvumą ir neleidžia daryti išvadų apie visų Šalčininkų rajono moksleivių patirtis. Taip pat projekto metu nebuvo galimybių nustatyti, kurios iš nagrinėjamų aplinkybių yra būdingos tik Šalčininkų rajono, o kurios – visoms panašioms (pavyzdžiui, kaimiškose vietovėse esančioms) mokykloms Lietuvoje. Duomenys buvo renkami moksleivių grupėse, kartu su projekto komandos nariais, priklausomai nuo veiklos pobūdžio – dalyvaujant mokytojams ir kitiems mokyklos bendruomenės atstovams. Todėl tam tikrais atvejais tikėtina, kad moksleiviai galėjo dalintis bendro pobūdžio įžvalgomis, tačiau nepateikti labiau individualių, asmeninių patirčių.

Tyrimo etika. Siekiant užtikrinti tyrimo etikos laikymąsi, prieš projekto ir jo rėmuose vykstančio tyrimo pradžią mokykloms buvo pateiktas pedagogams ir moksleivių tėvams (globėjams) skirtas lapas su informacija apie tyrimą, tyrimo tikslus ir vyksmą, fotografavimo ir filmavimo sąlygas. Tėvai (globėjai) turėjo pasirašyti sutikimą, kad moksleiviai dalyvaus tyrime, taip pat galėjo bet kada šį sutikimą nutraukti. Užtikrinant tyrimo dalyvių konfidencialumą, ataskaitoje pateikiami tik apibendrinti duomenys, jie nesiejami su konkrečių moksleivių vardais, atvaizdais ar kitais asmeniniais duomenimis.

Kultūrinė aplinka ir lūkesčiai

Tyrime dalyvaujantys moksleiviai įvairiais rakursais atskleidė, kad jų kultūrinė aplinka yra daugiasluksnė – jungianti skirtingas kalbas ir bendravimo aplinkas, fizinį bendravimą ir internetą, kuris papildo galimybes bendrauti, ieškoti informacijos, pramogauti, žaisti. Taip pat ir jų tapatybę – ryšį su artimiausia aplinka ir su Lietuva formuoja įvairiems kultūriniais kontekstams būdingi elementai, kurie gali būti vienais atvejais suvokiami kaip atskiri, kitais – kaip tarpusavyje susipynę.

Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimus apie jiems reikšmingas vertybes, simbolius, herojus, ritualus. Duomenys surinkti 2022 m. gegužės mėn. Schemoje pavaizduoti konsoliduoti visų moksleivių grupių pateikti duomenys. Sudaryta tyrėjų, kalba redaguota minimaliai, atsižvelgiant į diskusijos metu pateiktus paaiškinimus.

Reikšmingi kultūriniai elementai. Per kultūrinio žemėlapio užduotį moksleiviai išskyrė ir pristatė jiems svarbiausias vertybes, herojus, ritualus ir simbolius (3.1 pav.). Užduoties rezultatai parodo, kad įvairūs kultūriniai elementai, kuriuos moksleiviai išskyrė kaip jiems svarbius, ateina iš skirtingų kultūrinių kontekstų ir gali būti interpretuojami individualiai.

Vertybių kategorijoje dominuojančią vietą užėmė meilė. Kitos daugiau nei vienoje grupelėje besikartojančios vertybės buvo pinigai, laimė, džiaugsmas. Pristatymo metu moksleiviai atskleidė, kad vertybių interpretavimas – individualus ir tos pačios vertybės gali reikšti skirtingus prioritetus. Pavyzdžiui, meilė galėjo reikšti meilę tarp šeimos narių, meilę tarp draugų. Pinigus vieni traktavo kaip ne pagrindinę, tačiau išgyvenimui reikalingą vertybę, kiti teigė, jog siekia jų turėti daug.

Ritualai, kuriuos moksleiviai traktavo kaip pasikartojančius, puoselėjamus veiksmus, buvo išskirti susiję su tikėjimu, etiketu, bendravimu, humoro jausmo puoselėjimu, švenčių šventimu, folkloro perdavimu ir vartojimu. Simboliai apėmė asmeninio statuso atributus – aprangą, aksesuarus, viešųjų vietų simboliką – paminklus, kultūrinius artefaktus – muzikos instrumentus, paveikslus, neverbalinei komunikacijai būdingus simbolius – gestus, emoji (internetinio susirašinėjimo programėlėse naudojamus grafinius simbolius), spalvas.

Mokinių įvardinti herojai reprezentavo įvairias profesines sritis, laikmečius, buvo kilę iš skirtingų geografinių vietovių, realybės ir fantastikos, reprezentavo skirtingus žanrus ir politines aktualijas. Aktorių ir moksleivių susitikimų metu, mokinių detaliau klausiant apie juos žavinčias asmenybes iš realaus pasaulio, išryškėjo ta pati tendencija – moksleiviai žavėjosi įvairiomis asmenybės iš skirtingų profesinių sričių, laikmečių ir vietovių: Marina Abramovič, Bob Marley, Albertas Einšteinas, „Miyagi“, Tina Karol, Cristiano Ronaldo, Jim Carrey, „Wakanda“ ir kita.

Kultūros pažinimo galimybės ir lūkesčiai. Moksleiviai lankosi renginiuose, kuriuos organizuoja formalaus ugdymo įstaigos, neformalaus ugdymo įstaigos, religinė bendruomenė ar gyvenamųjų miestelių viešosios įstaigos (pavyzdžiui, kultūros centras). Moksleiviai išskyrė, kad dalyvaudami sporto mokyklos veikloje ar grodami muzikos mokykloje, dalyvaudavo išvažiuojamosiose futbolo rungtynėse, orkestro išvykose. Jie taip pat dalyvavo Joninių šventėje, Atlaiduose, ATR gegužės 3-osios Konstitucijos dienos minėjime, sporto šventėse, lankė bažnyčias. Taigi, prieinamiausi jiems renginiai, kurie yra arčiausiai jų gyvenamosios vietos ar yra susiję su jų gyvenamosios vietos įstaigomis.

Diskusijos metu išryškėjo moksleivius dominančių renginių, kuriuose jie norėtų sudalyvauti, įvairovė: karnavalai, koncertai, sporto žaidynės, kompiuterinių žaidimų

turnyrai, maisto festivaliai, transporto priemonių lenktynės, tarptautinės stovyklos. Kaip pavyzdžius moksleiviai paminėjo šiuos renginius: olimpinės sporto žaidynes, Rio de Ženeiro karnavalą, „Dakaro ralį“, „CS:GO Major Championships“, korėjiečių grupės „BTS“ koncertą, tarptautinę stovyklą (norėtų, kad joje dalyvautų moksleiviai iš Baltijos šalių bei Olandijos).

Moksleivių aplankytos vietovės dažniausiai buvo Lietuvoje, kaimyninėse šalyse ar Europoje. Su mokykla jie turėjo galimybes vykti į Palangą, Vilnių, Jašiūnų dvarą, Žemaitijos nacionalinį parką, Lenkiją (Zakopanė, Torunė ir kiti miestai), Baltarusiją (Gardiną). Tuo tarpu kelionės su tėvais išplėtė dalies moksleivių geografiją: jie lankėsi Druskininkuose, Palangoje, Šventojoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Suomijoje, Švedijoje, Latvijoje, Estijoje.

Paklausti, kur dar vyktų turėdami galimybę, moksleiviai teikė pirmenybę edukaciniams ekskursijoms, pavyzdžiui, į istorinius karo muziejus-bunkerius. Moksleiviai nurodė įvairias šalis, į kurias norėtų vykti su klase, tarp kurių – Latvija, Belgija, Prancūzija, Olandija, Italija, Japonija, Turkija, Vokietija, Ukraina (iki karo). Tačiau moksleiviams detalizavus, ką minėtose užsienio valstybėse nori veikti – dažniausiai atsakymai būdavo susiję su kultūros ar gamtos pažinimu – lankytis muziejuose, grožėtis pastatais, keliauti į žygį po kalnus.

Tapatybės elementai: kalba, vieta, gyvenimo kelias

Projekte dalyvavę moksleiviai skirtingose situacijose reguliariai vartoja kelias kalbas ir gali būti pavadinami daugiakalbiais. Klausiami apie geografinį prisirišimą, moksleiviai charakterizavo savo ryšius ir su artimiausia aplinka – Šalčininkų rajonu, ir su Lietuva kaip valstybe, kurioje gyvena ir kuria ateities planus.

Kalbiniai tapatybės elementai. Moksleiviai nurodė, kad dažniausiai bendrauja vietine šnekta – *pa tuteišamu, pa prostamu* – kurioje derinami rusų, lenkų, lietuvių kalbų elementai. Pasak moksleivių, kalba atspindi geografinę vietovę: kadangi jie gyvena pasienio su Baltarusija zonoje žmonės migruoja iš Baltarusijos į Lietuvą ar iš Lietuvos į Baltarusiją. Pastebima, kad atsiradus fizinėms sienoms ribojimosi zonoje, šis migravimas tarp Lietuvos ir Baltarusijos asmenų tapo retesnis.

Atsižvelgiant į skirtingus kultūrinius kontekstus reprezentuojančias moksleivius žaivinčias asmenybes, herojus, simbolius, šią įvairovę atspindi ir tai, kokiomis kalbomis moksleiviai naršo internete. Reikiamos medžiagos pamokoms ar bet kokios kitos informacijos moksleiviai ieško kalbomis, kurias moka. Dažniausiai moksleiviai internete ieško informacijos šiomis kalbomis: lenkų, rusų, anglų, lietuvių. Kai kurie moksleiviai vartoja kelias (ne visas) paminėtas kalbas internete ir negalėjo išskirti vienos dominuojančios.

Moksleiviai išskyrė, kad anglų kalbą dažniausiai vartoja internetiniuose žaidimuose ar kalbėdami su draugais. Tuo tarpu lietuviškai vieni moksleiviai bendrauja šeimose, o kiti tik su draugais mokykloje. Kaip pasakojo viena moksleivė, per šventes susirinkę giminaičiai šneka skirtingomis kalbomis: kai kurie – lenkiškai, kai kurie – rusiškai, moksleivė ir kiti jauni giminaičiai tarpusavyje – angliškai. Taigi, šalia rusų, lenkų ir lietuvių, šioje daugiakalbėje aplinkoje atsiranda niša ir anglų kalbai.

Diskusijos metu pastebėta, kad kai kuriems moksleiviams klausimus ar atsakymus reikėdavo iš(si)versti – taigi, daliai moksleivių kalbėti taisyklinga, grynąja lietuvių kalba yra iššūkis. Kai kuriais atvejais atliekant bendras užduotis grupėse ir kalbant tarpusavyje ne lietuvių kalba, komunikacija buvo sklandesnė.

Geografiniai tapatybės elementai. Kitas svarbus aspektas, kuris turi reikšmę asmens tapatybei – gyvenamosios vietos bei šalies vertinimas. Moksleivių paprašius nurodyti raktinius žodžius, kurie atspindėtų Šalčininkų kraštą, moksleiviai nurodė šiuos aspektus ar sąvokas: daug kontrabandos; geografinė padėtis – sienos; daugia-kultūriškumas (daug rusų, lenkų, romų, baltarusių tautybės asmenų); nėra traukos taškų (ką norėtųsi lankyti); kitokios politinės pažiūros; gyvenantys asmenys turi daugiau tolerancijos ir gebėjimą kurti ryšį su kitokių pažiūrų žmonėmis (nes yra įpratę gyventi tarp įvairių žmonių). Tuo tarpu Lietuva jiems asocijavosi su šiais aspektais: vieta, kur gimė ir užaugo; gimtinė; šeima; noras dirbti Lietuvos labui.

Ateities lūkesčiai. Pasidomėjus kur moksleiviai save mato po 5-erių metų, atsakymai taip pat suponavo skirtingus kultūrinius ir geografinius kontekstus. Moksleiviai išskyrė: medicinos krypties, kūno kultūros, vadybos ir ekonomikos, humanitarinės pakraipos studijas užsienio ir Lietuvos universitetuose, ūkininkavimą gimtajame krašte, kompiuterių remontą gimtajame krašte, keliavimą po pasaulį, darbą užsienyje (statybų sektoriuje). Svarstydami apie savo laisvalaikį po pagrindinių veiklų ateityje, moksleiviai išskyrė ir kultūrinės veiklas (miesto, kuriame ateityje gyvens pažinimą bei užsienio keliones), ir fizines veiklas (pavyzdžiui, sportas).

Moksleivių vartojamų kalbų įvairovė, juos supančios skirtingos etninės grupės nurodo į daugiakultūrinę tapatybę. Tai įvardija ir patys moksleiviai, išskirdami, jog daugiakultūriškumas skatina toleranciją bei gebėjimą kurti ryšį su kitokių pažiūrų žmonėmis. Daugumai moksleivių Lietuva asocijuojasi su gimtine, vieta, kurioje užaugo. Dalis moksleivių išreiškia norą dirbti būtent Lietuvos, o ne kitų šalių (kurios taip pat daro įtaką moksleiviams, t.y. Lenkijos, Baltarusijos) labui.

Kūrybinės veiklos organizavimo ir vykdymo refleksija

Diskusijoje su kūrybinio projekto komanda dalyvavo 5 projekto komandos nariai ir pasidalino įžvalgomis apie tris pagrindines temas: projekto misiją ir savo motyvaciją, rezultatų ir pokyčių vertinimą, požiūrį į projekte dalyvavusių moksleivių kultūrinę aplinką. Projekto komandos diskusiją papildė projekte nedalyvavusių, bet glaudžiai su juo susijusių ir šį procesą stebėjusių dalyvių – mokytojų – įspūdžiai. Kartu, šios įžvalgos parodo, kokia yra dalyvių suvokiama šios veiklos ir kitų panašių projektų nauda.

Projekto misija ir motyvacija. Viena iš pagrindinių problemų, kurias siekė spręsti projektas, buvo kultūrinės edukacijos trūkumas, noras sužadinti smalsumą meninei veiklai ir supažindinti su jos įvairove.

Diskusijos metu kelis kartus buvo paminėtas centro ir periferijos santykis – mažesniems miesteliams ir kaimiškomis vietovėms priskiriamas „nepelnytai pamirštų“ vietų vaidmuo. Projekto komandos nariai pabrėžė, kad jiems buvo svarbu ne tik „atvežti“, „parodyti“ meninę veiklą, bet ir parodyti, kad kūrybiškumas gali būti kasdienės veiklos dalis, o ne kažkas išskirtinio ir prieinamo tik pavieniams „talentams“. Vieno dalyvio žodžiais, svarbu „normalizuoti ir demistifikuoti“ meninę veiklą kaip autentišką, visiems prieinamą ir naudingą veiklą.

Kūrybinė veikla taip pat buvo siejama su moksleivių individualumo paskatinimu, kuri paprastai sudėtingiau išreikšti mažose, uždaroje vietos bendruomenėse. Projekto komandos nariai akcentavo, kad jiems buvo svarbu užmegzti autentišką ryšį su moksleiviais ir kurti atvirumu paremtą santykį, kuris dažnai nebūdingas įprastiems mokytojų ir moksleivių santykiams. Tačiau šalia individualumo projekto metu buvo atkreiptas dėmesys į platesnio, labiau įtraukiančios bendruomeniškumo skatinimą – pavyzdžiui, kad dvi projekte dalyvaujančios ir netoli viena kitos esančios mokyklos pradėtų bendradarbiauti.

Komandos narių patirtis, dirbant su moksleiviais bendrai ir dirbant su moksleiviais konkrečiai šiame regione skyrėsi – vieni buvo prisidėję prie ankstesnių panašių veiklų (pavyzdžiui, vasaros stovyklų) ir norėjo tęsti pradėtus darbus, kiti vedė tokius

užsiėmimus pirmą kartą ir turėjo atrasti savo motyvaciją naujai. Tačiau visi sutiko, kad tiek kūrybinės komandos, tiek moksleivių gaunama nauda yra abipusė.

” *Didžiajai daugumai vaikų pavyko sukurti ir perskaityti eilėraštį – [tai] ir buvo meninė misija, kurios pirmas laiptelis įveiktas.*

— **Virginija**

Projekto komandos vadovė

” *[Dalyvaudami projekte, [moksleiviai] pasidaro ne <...> bendruomenės nariai, o <...> individai su savo pačių pomėgiais – neklauso ką sako stipresnis ar svarbesnis, o prisitaiko užduotį ar temą sau ir mato ją per savo prizmę ir truputį atsipalaiduoja.*

— **Jonas**

Projekto komandos narys

” *Ne tai, kad aš čia kažką atvežu ir jiems duodu, bet taip pat be galo, be galo [daug] ir gaunu iš jų.*

— **Žilvinas**

Projekto komandos narys

Projekto rezultatų ir potencialių pokyčių įvertinimas. Vertindami projekto rezultatus, kūrybinės komandos nariai minėjo pastebėtus moksleivių elgesio pokyčius ir pedagogų reakcijas.

Moksleivių elgesio pokyčiai buvo susiję su saviraiška kuriant poeziją ir muzikuojant, naujos veiklos ir naujų socialinių vaidmenų išbandymu – veiklos metu jie galėjo pabūti kūrėjų pozicijoje, užlipti ant scenos. Svarbios buvo ir socialinės bei emocinės kompetencijos – pasitikėjimas savimi, jautrumas, jausmų atskleidimas, smalsumas. Komandos nariai taip pat atkreipė dėmesį į moksleivius, kurie ėmė drąsiau vartoti lietuvių kalbą.

Diskusijoje buvo aptariamas poveikis ne tik moksleiviams bet ir pedagogams. Reikšmingiausias poveikio aspektas buvo „galimybė pažvelgti į moksleivius kitomis akimis“: sužinoti apie (anksčiau nepastebėtą) jaunuolių kūrybingumą, susidomėjimą kultūriniais reiškiniais, labiau pasitikėti jų gebėjimais. Kartu buvo paminėta, kad dalis pedagogų, projekto pradžioje stebėdami veiklą jautė diskomfortą dėl nestandartinių mokymo būdų, tradicinės pedagogikos ribų peržengimo, formalių, hierarchinių santykių pakeitimo autentiškais ir horizontaliais.

Šiame kontekste kai kurių moksleivių išsakytas įvertinimas, kad jie jaučiasi nieko naujo neišmokę, tačiau gerai praleidę laiką su draugais, rodo, kad tiek pedagogų, tiek moksleivių tarpe vis dar stipriai paplitęs išmokimo siejimas su tradicine akademinė veikla, o socialinių, emocinių, kūrybinių gebėjimų vystymas nėra vertinamas kaip mokymasis.

” *„Tam, kad vaikus paskatinti pasididžiuoti savo kūryba, ir paskatinti juos pasidžiaugti, kad jie vis dėl to sugeba kažką.“*

— **Virginija**

Projekto komandos vadovė

” *Butrimonyse buvo vaikinai, kuris bijojo šnekėti lietuviškai, o pačiam gale pats veržėsi šnekėti lietuviškai savo noru, <...> toks išpūdis jis persilaužinėja viduje: „aš galiu“.*

— **Jonas**

Projekto komandos narys

” *Tai man atrodo ta poezija, tas viskas leido tam pažeidžiamumui suvežėti. O vieną kartą pabuvęs pažeidžiamu gali atrasti savo super galias.*

— **Žilvinas**

Projekto komandos narys

” *Mes nieko neišgelbėjom, bet įnešėm naujo vėjo, vedu prie to, kad mokytojai, darbuotojai, direktoriai pamatė savo vaikus kitom akim.*

— **Virginija**

Projekto komandos vadovė

Atskirtis ar daugiakultūriškumas? Diskutuodami apie tai, kuo išskirtinis darbas su Šalčininkų rajono moksleiviais, projekto komandos nariai teigė, kad neišvengiamai susidūrė su daugybe skirtumų: tarp miesto ir periferijos, skirtingų kartų, skirtingų kultūrinių kontekstų (pavyzdžiui, klausomų muzikos atlikėjų), skirtingų gebėjimų reikšti mintis lietuvių, lenkų, rusų kalbomis. Kartu šie skirtumai buvo įvardyti labiau ne kaip skirtys, bet skirtybės, kuriomis gali būti dalinamasi, plečiant abiejų pusių akiratį ir plėtojant skirtingus kultūrinius kontekstus jungiančią tapatybę.

Tokiu atveju atskirtis gali būti subjektyviai suprantama ne kaip negalėjimas įsitraukti į bet kokias kultūrinės veiklas ir produkcijos vartojimą, bet kaip (ne)susipažinimas su tam tikrais populiariosios kultūros reiškiniiais. Buvo pastebėta, kad moksleiviai mažiau susipažinę su lietuviakalbės populiariosios kultūros aktualijomis. Diskutuodami apie lietuviakalbės kultūrinės patirties trūkumą, komandos nariai buvo linkę priskirti atsakomybę kultūros sektoriui. Jie pabrėžė, kad būtent kultūros sektorius turėtų investuoti į kultūrinės įvairovės ir prieinamumo didinimą ir įvairesnę bei įvairiakalbiškesnę kultūros sklaidą tokiose vietovėse kaip Šalčininkų rajonas.

” *Aš noriu parodyti, kad mes esam atviri, mes neteisiame, mes nesakome, kad jie kitokie, mes norim kartu su jumis dalyvauti, mes esame viena šalis.*

— **Žilvinas**

Projekto komandos narys

”” *Nors gyvena provincijoje, jie turi žaidimus, internetą – jie viską turi realiai. Jie turi ryšį su pasauliu. <...> Mes atvažiuojam su savo burbulu, kuris dar yra kitoks. Mūsų tikslas – praplėsti.*

— Šarūnas

Projekto komandos narys

”” *Turime keisti mąstymą ir suprasti, kad verta važiuoti, verta vežti. Kultūrininkai turi keistis, ir jie, mes turime vienas prie kito artėti, kad taptume „mes“, o ne „jūs“.*

— Artūras

Projekto komandos narys

Mokytojų perspektyva. Trumposiose refleksijose apie projektą, mokytojai minėjo aspektus, kurie patvirtino kūrybinės komandos narių išsakytas įžvalgas. Projekto metu buvo naudojami kūrybiškumo skatinimo metodai, kurie mokyklose paprastai netaikomi, nors šią patirtį būtų galima perimti bei ugdymo procese taikyti ne epizodiškai, o pastoviai. Kaip ir kūrybinės komandos nariai, mokytojai patys įvardijo atradę (kartais – nustebę), kad moksleiviai geba veikti neįprastose, nekasdienėse aplinkybėse, veikti kūrybingai. Buvo paminėti ir naujai pamatyti socialiniai gebėjimai – moksleivių tarpusavio palaikymas, pasitikėjimas – bei kai kurių moksleivių laisvesnis lietuvių kalbos vartojimas.

Išvados

Projekte dalyvavę moksleiviai veikia daugiakultūrinėje aplinkoje, kuri apima kasdienės sąveikas su skirtingų etninių grupių atstovais vartojant lenkų, rusų, lietuvių kalbas, tam tikrais atvejais – anglų kalbą, taip pat vartojamas medijas ir veiklą internete. Pastaroji veikla parodo, kad moksleiviai vartoja interneto medijas įvairiomis kalbomis, gyvena individualizuotuose internetinių medijų kontekstuose. Šiuo metu moksleiviams prieinama kultūrinė veikla yra lokali ir apribota gyvenamosios vietovės bei mokyklos suteikiamomis galimybėmis.

Projekte dalyvavę moksleiviai ir užsiėmimus vedę komandos nariai iš principo atstovavo skirtingas kultūrinės žinias ir patirtis – iš dalies dėl priklausymo skirtingoms kultūrinėms aplinkoms, iš dalies dėl kitų veiksnių – tokių kaip amžiaus skirtumai. Tačiau tarp jų sėkmingai vyko abipusis apsikeitimas šiomis patirtimis. Kartu moksleiviai išreiškė turintys interesų keliavimui ir kitų valstybių pažinimui Europoje ir už jos ribų, su tuo susijęs siekis bendrauti ir pažinti kitų kultūrų atstovus iš įvairių pasaulio šalių. Taigi, nepaisant riboto lokalaus priėjimo prie kultūrinės įvairovės, dalyviai iš esmės gali būti traktuojami kaip kultūrine prasme turintys potencialą atstovauti labiau atvirą, nei uždara tapatybę. Tai reiktų turėti omenyje, siekiant pakeisti sąlyginai silpną lietuviakalbės kultūros skvarbą.

Daugiakultūrinės aplinkos patirtis prisidėjo prie moksleivių tapatybės charakteristikų, kurias priklausomai nuo situacijos formuoja per lenkų, rusų, lietuvių, anglų kalbų ir tam tikrų jų mišinių vartojimas. Taip pat moksleiviai turi skirtingas galimybes bendrauti lietuviškai. Vieni lietuvių kalba vartoja namie ar bendraudami su draugais. Kiti – tik retesnėmis progomis ir dėl to patiria sunkumų, norėdami pilnai išsakyti savo mintis. Taip pat įvairiai moksleiviai kalba ir apie savo geografinę tapatybę. Šalčininkų rajono išskirtinumą jie apibūdino per daugiakultūriškumą, bet taip pat periferiškumą ir buvimą pasienio zonoje. Tuo tarpu santykis su Lietuva, nors abstraktesnis, buvo kuriamas per gimimo, dalies moksleivių ateities gyvenimo ir darbo vietą.

Vertinant projekto poveikį, pagrindiniais pasiekimais tiek projekto komandos nariai, tiek mokytojai laikė moksleivių saviraišką, individualumo ir kūrybiškumo atskleidimą. Veiklos buvo reikšmingos dėl taikytų inovatyvių mokymo metodų ir bendrųjų kompetencijų ugdymo, taip pat papildomo paskatinimo vartoti lietuvių kalbą kaip

darbinę, nestigmatizuojant skirtingų turimų gebėjimų tą daryti. Siekiant užtikrinti šių pokyčių ilgalaikį poveikį didesniai moksleivių ir bendruomenių kiekiui, būtinas investavimas į regionuose prieinamos kultūrinės veiklos įvairovę ir kultūrinę edukaciją mokyklose.